

ткування така. В 1991–1992 рр. приймаються перші закони незалежної України, в 1992–1993 рр. закони змінюються (як правило, декретами КМУ), а в 1996–1997 рр. приймаються нові закони. Однак в 1996–1997 рр. прийняти відповідного закону по місцевих податках і зборах не вдалося. Потім остаточне врегулювання цієї сфери залишилось до прийняття Податкового кодексу.

З іншого боку, й це основна причина – це те, що основні доходні джерела, як правило, знаходяться у розпорядженні центральної влади і на місцевому рівні недоступні. Надходження від місцевих податків і зборів в Україні дуже незначні. Фактично серед них нема жодного фіскально важливого платежу. Тому вдосконалення цієї системи з точки зору центральної влади не є важливим питанням.

Список літератури: 1. Декрет КМУ «Про місцеві податки і збори» // Відомості Верховної Ради України. 1993. №30. Ст.336. 2. Закон України «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування» // ВВР України. 1991. №2. Ст. 5. 3. Закон України «Про внесення змін до Закону Української РСР «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування» // ВВР України. 1992. №28. Ст. 387. 4. Кучерявенко Н. Налоговое право: Учебник. Х., 1997. 5. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про систему оподаткування» // ВВР України. 1997. №16. Ст.170. 6. Закон України «Про доповнення Декрету Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки і збори» // ВВР України. 1993. №32. Ст.340. 7. Закон України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про систему оподаткування» // ВВР України. 1994. №21. Ст.130. 8. Закон України «Про додаткові заходи щодо фінансування загальної середньої освіти» // ВВР України. 1999. №45. Ст.399. 9. Закон України «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про додаткові заходи щодо фінансування загальної середньої освіти» та внесення змін до Декрету Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки і збори» // ВВР України. 2000. №29. Ст.231. 10. Закон України «Про охорону культурної спадщини» // ВВР України. 2000. №39. Ст.333. 11. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» // ВВР України. 2001. №33. Ст. 179.

Надійшла до редколегії 18.10.02

С.О. Сліпченко, М.І. Сисоєнко

ЗАХИСТ ПРАВА НА ОСОБИСТЕ ЖИТТЯ В ІНТЕРНЕТ ПРОСТОРИ

Людство проявляє інтерес до самого себе, до законів, за якими живе і взаємодіє з навколишнім середовищем. Частиною цього є людина, яка має розум, волю, емоції, що дозволяє їй піднятися над зовнішнім світом, раціонально організувати власне суспільство та забезпечити його прогрес [1, с.83]. Черговим етапом такого розвитку є створення комп'ютерного електронного простору*.

* Терміни «комп'ютерний електронний простір», «мережа Інтернет», «Інтернет простір», «Інтернет», «комп'ютерний простір», «комп'ютерна мережа», «електронна мережа» в цій роботі вживаються як тотожні.

В останнє десятиріччя Інтернет став важливим засобом комунікації. Технологія стрімко розвивається, кількість користувачів з кожним роком зростає на мільони. Інтернет все частіше використовують у комерційних операціях. Можливості, швидкість, надійність мережі Інтернет постійно збільшуються, а разом з ними зростає кількість нових підходів до використання.

Громадяни спілкуються між собою через електронну мережу, організують конференції, вчиняють правочини, знайомляться, перебуваючи на великій відстані один від одного. Планування денного розпорядку, формування умов правочинів, ведення особистих щоденників, листування, переговори, бухгалтерія, в т.ч. сімейний бюджет, задоволення своїх пристрастей та інтересів, проведення дозвілля і багато іншого стало можливим завдяки використанню комп'ютерного простору.

Такий розвиток впливає на діяльність суспільства в цілому та на відносини між людьми, зокрема, надаючи розширені можливості передачі, обміну інформацією на національному та міжнародному рівнях.

З приходом комп'ютерної ери непомірно зростає значення захисту права на недоторканність особистого життя^{*} в інформаційній сфері. З одного боку, в умовах сучасного розвитку цивілізації і розповсюдженого впровадження інформаційних технологій розширюється доступ людей до інформації, і це є позитивним, прогресивним. З другого - доступ фізичних осіб до баз даних посилює ризик втручання у сферу приватного життя і порушення прав на його недоторканність.

Особа виявляється мало захищеною перед потужною машиною наглядку та стеження, що оснащена найсучаснішою технікою. Сьогодні вже не обов'язково проникати в житло для того, щоб встановити звуко- й аудіозаписуючу апаратуру. Все, що відбувається там, можна зафіксувати на відстані, завдяки зчитуванню інформації з віброуючого скла чи застосовуючи спеціальні відеокамери. Як вказується в спеціальній літературі, технічні можливості безмежні [2, с.64].

Хакери можуть легко проникати в персональні комп'ютери та отримувати будь-яку інформацію. На відомому сайті новин The Register, 15 липня 2000 р. повідомлялось, що в результаті досліджень було встановлено, що безпроводні клавіатури та миші дозволяють легко сканувати потоки радіосигналів, і як наслідок, можуть не тільки виловлювати паролі чи іншу ключову інформацію, але й безпосередньо проникати до «підключеного» комп'ютера [3, с.35].

Концентрація відомостей в одному місці, можливість швидко та відносно легко їх отримувати через електронну мережу, створюють ризик більш інтенсивного проникнення держави, організації чи окремих громадян в особисте життя фізичної особи. В свою чергу, природня людська цікавість, помста, заздрість, бажання впливати на поведінку індивіда, контролювати його, використовувати отриману інформацію в комерційних цілях, часто втілюють вказані можливості в реальність.

* Терміни «особисте життя» та «приватне життя» нами вживаються в цій роботі як тотожні.

Такі дії свідчать, що має місце порушення суб'єктивного права на недоторканність особистого життя та його таємниці. У залежності від соціального стану потерпілого, шкода від порушення вказаних прав третіми особами буває як майновою, так і немайновою. Наприклад, крадіжка даних (інформації) може привести до деяких форм плагіату, розголошення комерційної таємниці, таємниці особистого життя тощо. Втручання в персональний комп'ютер з метою навести в ньому хаос: стерти важливі файли, переадресувати листування і т.п., може зірвати переговори, позбавити потерпілого роботи і таким чином негативно вплинути на приватне життя особи.

Легкість, з якою здійснюються порушення вищенаведених особистих немайнових прав, та негативні наслідки таких посягань загострили юридичні проблеми, що пов'язані з правовим захистом цих відносин. Причому, спроби їх вирішення робляться і на міжнародному рівні. Недоторканність приватного життя вперше набула правової регламентації на міжнародному рівні в 1948 р. Загальна декларація прав людини в ст. 12 вказала: «Ніхто не може бути підданий свавільному втручанням в особисте ... життя, свавільним посяганням на недоторканність житла, таємниці кореспонденції чи на честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання чи таких посягань». Потім це право було відображено в ст.17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (ICCPR), ст.8 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод, ст.11 Американської конвенції про захист прав людини, ст.9 Конвенції Співдружності Незалежних Держав про права і основні свободи людини, ст.7 Конвенції ООН про мігрантів, ст.16 Конвенції ООН про захист прав дитини 1989 року.

У зв'язку з якісним стрибком інформаційних технологій став зростати інтерес до права на особисте життя й у зв'язку з використанням комп'ютерного електронного простору.

На захист особистих немайнових прав стають прийняті з 1981 р. по 1999 р.: Конвенція про захист індивідів у зв'язку з автоматичною обробкою персональних даних; Декларація про право доступу до інформації, Директива 95/46/СЕ, прийнята Європейським парламентом і Радою Європи «Про захист фізичних осіб в умовах автоматичної обробки даних і про вільний оборот цих даних». Рекомендації, що прийняті Комітетом міністрів держав – членів Ради Європи, які стосуються використання та захисту персональних даних у галузі медицини, наукових досліджень і статистики, маркетингу, соціального забезпечення, в секторі поліції, зайнятості, у відносинах, пов'язаних із фінансовими виплатами й угодами, у відносинах, пов'язаних із передачею даних третім особам, в сфері захисту персональних даних у сфері телезв'язку, специфічних телефонних послуг, захисту медичних і технічних даних, захисту недоторканності приватного життя в Інтернеті.

Процес оновлення внутрішнього законодавства у цій сфері розпочався і в деяких країнах світу: у В Швеції (1973), у США (1974), у Німеччині

(1977), у Франції (1978). Вітчизняний законодавець також не залишив вказаних проблем поза своєю увагою і своєчасно реагує на них.

Чинне вітчизняне законодавство і перш за все Конституція України (ст.32) наголосили, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, зазначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Передбачається, що подібна норма буде введена і в новий Цивільний кодекс України.

Розглядаючи порядок захисту вказаного немайнового права в Україні, відзначимо, що у цивільному праві під захистом суб'єктивного права прийнято розуміти юридично закріплену можливість уповноваженої особи використати заходи правоохоронного характеру з метою відновлення порушеного права та припинення дій, що порушують право. Захист суб'єктивних цивільних прав здійснюється в передбачуваному законом порядку, тобто через застосування належної форми і способів.

При порушенні права на особисте життя в Інтернет просторі допустимо використання будь-яких форм і способів захисту. Але застосування тих чи інших форм і способів визначаються специфікою права, що захищається і характером порушення.

З огляду на це зазначимо, що законодавство окремо вказує на захист права на особисте життя і права на таємницю особистого життя. При цьому право на особисте життя – це немайнове право особи на свободу вибору своєї поведінки в індивідуальному житті на свій розсуд, що виключає будь-яке вторгнення з боку інших осіб, крім випадків, передбачених законом [4, с.8; 5, с.14]. Таємницю особистого життя визначають як відомості (інформацію) про різноманітні сторони індивідуальної життєдіяльності людини (інтимну, побутову, сімейну, культурну, організаційну, санітарно-гігієнічну, оздоровчу, в деякій мірі майнову, дозвілля тощо), розголошення (передача) яких може завдати шкоди громадянину [6, с.748; 7, с.137–141].

Порушення права на особисте життя в електронній мережі, на наш погляд, може виникати трьома шляхами: збір, збереження відомостей про індивіда, доступ до яких є закритим; збір, збереження і використання шляхом розповсюдження конфіденційної інформації; збір, збереження і використання іншими способами. Ці дії розглядаються як втручання в особисте життя чи порушення таємниці особистого життя і, як наслідок, посягання на права щодо зазначених немайнових благ.

Як приклад першого способу можна згадати такий випадок. Сергій П., через мережу Інтернет проник у персональний комп'ютер Андрія С. і «скачав» з нього подробиці інтимного життя останнього. Ця інформація зберігалась в комп'ютері. Не дивлячись на те, що відомості не були використані, розповсюджені, Андрій почував себе скуто, оскільки займався громадською діяльністю, несумісною з «викраденою» інформацією. Як результат, через побоювання розголошення, насмішок товаришів, він

змушений був залишити роботу, змінити місце проживання. Таким чином, ми бачимо приклад вторгнення в особисте життя Андрія шляхом збору і збереження інформації.

Інший приклад. Папарації через електронну мережу виставляють на загальний огляд, як голівудські зірки відпочивають на диких, закритих пляжах, що їдять, їх сімейні сварки і т.д. В гонитві за сенсаціями і великими прибутками в Інтернеті виставляють особисте листування відомих політиків, акторів, комерсантів, їх фотографії в «неприглядному вигляді», записи інтимних розмов. Нема необхідності пояснювати, що останні дії розглядаються як збір, збереження та використання шляхом розповсюдження про особу відомостей, що стосуються особистого життя, а значить, порушують право на особисте життя та на таємницю особистого життя.

Третій приклад. Дізнавшись про нахили особи, їй пропонуються комп'ютерні іграшки, що розвивають агресію; демонструються художні кінофільми, де застосовується «24 кадр» і тим самим нав'язується певний товар; дізнавшись про адресу особи, комерційні структури надсилають каталоги товарів, що не цікавлять особу, чи перевантажують, виводять з ладу електронну пошту пропозиціями тощо. В цьому прикладі ми бачимо вторгнення в особисте життя такими діями, як збір, збереження та використання відомостей про індивіда.

Як видно, в кожному наведеному прикладі те чи інше порушення права призводить до різноманітних негативних наслідків:

- страждання та переживання, що викликані страхом перед розповсюдженням конфіденційної інформації, створення внутрішнього дискомфорту, зміна місця проживання та роботи, порушення нормальних існуючих соціальних зв'язків особи;

- зміна місця проживання або купівля нав'язаного товару тягне додаткові витрати, зміна роботи може призвести до зменшення доходу, розповсюдження таємниці особистого життя може порушити ділові стосунки.

Очевидно, захист вказаних благ може здійснюватись шляхом усунення порушення та впливу на порушника через застосування тих чи інших правоохоронних заходів, що закріплені або санкціоновані законом. Так ст.6 Цивільного кодексу УРСР дає перелік способів судового захисту цивільних прав. Не потребує пояснень та істина, що закріплені способи можуть бути застосовані і для захисту права на недоторканність особистого життя, права на таємницю особистого життя з урахуванням особливостей немайнових прав, що розглядаються.

Наприклад, при неправомірному збиранні або збереженні, або розповсюдженні відомостей стосовно особистого життя суд повинен винести рішення про припинення таких дій. Якщо такі дії завдали майнової чи немайнової шкоди, остання, відповідно, повинна бути відшкодована чи компенсована. У випадку укладення угоди про передачу конфіденційної інформації між третіми особами захист може бути здійснено шляхом припинення таких правовідносин.

Поряд із судовим порядком ст.6 Цивільного кодексу УРСР передбачає, у випадках, особливо передбачених законом, й адміністративний. Останнє дає можливість припустити, що у випадку неправомірного збору конфіденційної інформації чи вторгнення в особисте життя особа, чії права порушуються, збоку, наприклад, державних органів чи посадових осіб може звернутись до вищестоящого органу або посадової особи з заявою (скаргою) про припинення таких дій.

Захист, що відбувається в судовому або адміністративному порядку, в цивільному праві іменується юрисдикційною формою захисту. Останню доповнює неюрисдикційна форма, тобто захист суб'єктивного цивільного права самостійними діями управоможної особи без звернення до державних і інших компетентних органів [8, с.242-243]. Неюрисдикційна форма захисту має місце при самозахисті та при застосуванні суб'єктом права заходів оперативного впливу.

Під самозахистом в теорії права пропонується розуміти здійснення управоможною особою дозволених законом дій фактичного порядку, що направлені на охорону її особистих чи майнових прав й інтересів [9, с.117]. Такий правоохоронний захід дозволяє захищати, наприклад, таємницю особистого життя, зберігаючи особисті відомості на дискеті, а не в комп'ютері, приховувати їх розміщення тощо. Не виключається нами і можливість захисту права на недоторканність особистого життя та його таємницю за допомогою заходів оперативного впливу, під якими розуміють юридичні засоби правоохоронного характеру, що застосовуються до порушника безпосередньо самою уповноваженою особою як стороною у цивільних правовідносинах, без звернення за захистом до компетентних органів [9, с.133].

На підставі викладеного ми приходимо до висновку, що українське цивільне право визнає право на недоторканність особистого життя і право на таємницю особистого життя, передбачає загальний порядок їх захисту (юрисдикційний та неюрисдикційний). Разом з тим, з огляду на існування певного масиву законодавства, направлено на захист приватного життя від небажаного вторгнення, все ж таки, як вказує Л.О. Красавчикова, відчувається скоріш його неповнота, ніж можна говорити про якісь підстави для негативної відповіді на питання про можливість використання юридичних інститутів у обговорюваній нами сфері [10, с.164]. Необхідно також зауважити, як вказується у правовій літературі, що наразі взагалі захист особистих немайнових прав є досить складною проблемою, оскільки не існує достатньої розробки чинного законодавства в цій галузі [11, с.17]. Особливо ускладнюється ситуація, коли мова йде про захист права на недоторканність особистого життя та його таємницю від порушень у комп'ютерному електронному просторі, оскільки комп'ютерні мережі – явище відносно нове й для нього ще не створені законодавчі правила, подібні тим, які застосовуються, наприклад, в телефонії.

Так, до кінця не з'ясовані питання, що стосуються суб'єкта відповідальності, якщо одна особа здійснює неправомірний збір конфіденцій-

ної інформації, а зберігає на сервері оператора, що є самостійним суб'єктом. Незрозумілим є й застосування законодавства якої держави буде мати місце, коли порушник перебуває на території однієї держави, здійснює збір про особу, що знаходиться на території іншої держави, а розповсюджує (використовує) в третій країні. Проблемними стають збір, фіксування та подання доказів, що підтверджували б факт здійснення протиправних дій.

Такий висновок вказує на необхідність нових наукових досліджень розглядуваних правовідносин та розробки спеціального законодавства для їх регулювання. Цей висновок підтверджує й Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» №928/2000 від 31 липня 2000 р.

Список літератури: 1. Пертухин И.Л. Человек как социально-правовая ценность// Государство и право. №10. 1999. 2. Пертухин И.Л. Частная жизнь (правовые аспекты)// Государство и право. №1. 1999. 3. Гордиенко Игорь. Горечь интима с «оторванной Клавой»// ИНФО Бизнес. №25(169). 2001, 3 июля. 4. Устименко Н.В. Таємниця особистого життя людини та їх цивільно-правова охорона: Автореф. дис. канд. юрид. наук. Х., 2001. 5. Чернооченко С.І. Особисті немайнові права, які забезпечують соціальне існування фізичних осіб в Україні. Автореф. дис... канд.юрид.наук. Х., 2000. 6. Гражданское право. Учебник / Отв. ред. проф. Е.А.Суханов. Том 1. 2-е изд., перераб. и доп. М. 1998. 7. Устименко Н.В. Таємниця особистого життя людини, її цивільно-правова охорона// Проблеми законності. №53. Х., 2002. 8. Гражданское право. Учебник. Часть I. Издание второе, переработанное и дополненное / Под ред. А.П.Сергеева, Ю.К.Толстого. М., 1996. 9. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав. М. 2000. 10. Красавчикова Л.О. Понятие и система личных неимущественных прав граждан (физических лиц) в гражданском праве Российской Федерации. Екатеринбург. 1994. 11. Павловська Н.В. Теорія та практика захисту моральних благ цивільним законодавством України: Дис... канд.юрид.наук. К., 2002.

Надійшла до редколегії 01.10.02

О.П. Гетьманець

ПРЕДМЕТ БЮДЖЕТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Фінансова система України регулюється нормами права, і підтримка її життєздатності – це одна із головних функцій діяльності держави. Основною ланкою фінансової системи України є бюджетна система. Тому існує окрема група правових норм, пов'язана з діяльністю держави в сфері бюджетних відносин. Бюджетно-правові відносини та норми, що їх регулюють? розглядаються в курсі фінансового права як окрема тема.

Бюджетне право – це система правових норм, які держава використовує для побудови бюджетних відносин. Вчені мають спільні погляди на поняття бюджетного права М.І. Пискотін, Л.К. Воронова, Н.І. Хімичева, О.Н. Горбунова, П.С. Пацурківський та інші розглядають бюджетне право як розділ фінансового права. Вони підкреслюють центральне місце